

Het Verhaal van Woerden

Verhaal 11

Boekdrukkunst maakt en breekt Jan de Bakker en Evert Bogaert

Renaissance

Halverwege de 15^e eeuw begint in Italië de Renaissance, een stroming in de kunst en het denken die, kort gezegd, teruggrijpt op de klassieke oudheid. De mens moet zelf denken en zichzelf ontwikkelen (een 'hergeboorte'), los van de gevestigde orde van de Kerk en de Koning of Keizer. Ook in de Nederlanden dringt de Renaissance door. Geleerden, vaak geestelijken, stellen vragen bij leerstellingen van onder meer de Rooms-Katholieke kerk. Temeer omdat in de praktijk veel geestelijken de leerstellingen aan hun laars lappen.

Hervorming

Hoewel aan de Hervorming, de opkomst van het protestantisme in het begin van de 16e eeuw, vooral de namen van Luther en Calvijn worden verbonden wordt er al veel eerder kritiek op de Kerk uitgeoefend. Dat gebeurt ook in de Nederlanden. In Deventer probeert, in de 15^e eeuw, Geert Groote met zijn "Broeders van het Gemene Leven" zich meer te richten naar wat de Bijbel letterlijk voorschrijft. De belangrijkste Nederlandse denker die, zonder de kerk te bestrijden, kritiek heeft op de gang van zaken is Desiderius Erasmus (1469-1536). Hij is een onwettige zoon van een priester en volgt zijn opleiding aan een school van de Broeders van het Gemene Leven. Hij verblijft enige tijd in het klooster van Stein bij Gouda. Hij is een humanist. Zijn ideeën raken in heel Europa bekend. Later worden geschriften van Luther, Zwingli, Calvijn en andere kerkhervormers breed verspreid. De Woerdense priester Jan de Bakker verandert mede daardoor van overtuiging. Ook hij is bijvoorbeeld tegen de handel in aflaatbrieven van de Kerk. Met een aflaat laat je tijdelijke straffen die men na het vergeven van zonden nog moet ondergaan kwijtschelden. Zo'n afspraak, waar je natuurlijk voor moet betalen, wordt vastgelegd in een schriftelijke oorkonde. Ook moet je boete doen, door te bidden of iets goeds te doen voor de medemens. In de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw ontstaat een uitgebreide handel in aflaatbrieven. De kritische groep heet ook wel de 'Moderne Devotie' met pleitbezorgers als Geert Groote en Thomas van Kempen. Zij willen terug naar de kern van de Bijbel: eenvoud, vroomheid, nederigheid,

het leven in liefde en de navolging van Jezus Christus. Zij keren zich tegen allerlei rituelen als de aanbidding van heiligen en het kwellen van de gelovigen met hel en verdoemenis. Uiteindelijk wordt Jan de Bakker vanwege zijn afwijkende mening in 1525 in Den Haag op de brandstapel vermoord.

Boekdrukkunst

Dat geschriften internationaal verspreid raken is een gevolg van een uitvinding van Johann Gutenberg uit Mainz. Hij, en niet de Haarlemmer Laurens Jansz Coster, vindt rond 1440 de boekdrukkunst uit. Rond 1500 vind je in Nederlandse steden al drukkers. Eén van hen is Hugo Jansz, die onder andere in Leiden en Delft werkt, maar die waarschijnlijk rond 1465 in Woerden wordt geboren. Zijn naam leeft nog voort in een straatje in de binnenstad. De eerste "grootschalige" drukker in Woerden is waarschijnlijk Andries Verschout, die vanaf circa 1590 tot aan zijn dood in 1624 in Woerden vooral overheidsdrukwerk maakt.

Verhandelingen

Omdat het nu relatief makkelijk is om opvattingen of verhalen via de pers bekend te maken, komen er steeds meer publicaties, waarvan de kwaliteit overigens heel wisselend is. Er zijn in de 17^e eeuw "denkers", die zeer originele maar ook zeer sombere verhalen of opvattingen verspreiden. In Woerden laat de 'doemdenker' Aart Jansz van Rijnvelshorn uit de Haverstraat zich door de uitbraak van de pest in 1636 en 1665 inspireren tot twee wijdlopende Verhandelingen over de straf van God en het naderende einde van de wereld (dat volgens hem nabij is). Een Amsterdamse drukker wil de pennenvrucht van de welgestelde Woerdenaar wel uitgeven.

Status

Meer status krijgt een publicatie als hij geschreven is door een erkend geleerde en/of met steun of toestemming van een stads- of landsbestuur. Die status krijgen twee pamfletten die in 1623 door drukkers in Amsterdam en Utrecht worden gemaakt. Ze zijn geschreven door de rector van de Latijnse School in Woerden: Lucas Zasius. Hij beschrijft hoe een vijftienjarige jongen uit het Weeshuis in Woerden, Evert Willemsz, in 1622 zijn spraak en gehoor verliest en na enige tijd op wonderbaarlijke wijze weer terugkrijgt. Dit wordt door velen gezien als een wonder, ook al omdat de weesjongen zich daarna ontpopt als een zeer intelligent en welbespraakt persoon. Er zijn ook mensen die Evert Willemsz als een bedrieger zien. De pamfletten van Zasius worden ondersteund door de Hervormde kerkenraad en het stadsbestuur van Woerden. Enkele jaren later is Evert Willemsz Bogaert, zoals zijn volledige naam luidt, zo geleerd dat de rector van de Latijnse school in Woerden hem niets meer kan bijleren. Hij mag op kosten van de stad naar de Leidse Universiteit. Hij wordt predikant, veranderd zijn naam naar het Latijnse Bogardus en wordt tenslotte predikant in Nieuw-Amsterdam, het latere New York. In 1647 verdrinkt hij op de terugreis naar Nederland, waar hij zich wegens wangedrag moet verantwoorden.

De geschiedenis van Bogardus is uitgebreid onderzocht en beschreven. Het is een bron voor tal van boeken, stripverhalen en kunstwerken. En dat alles vanwege een 17^e-eeuws drukwerkje, waarmee zijn wonderlijke verhaal zich kan verspreiden.

Meer weten?

Algemeen:

- Frijhoff, Willem *Wegen van Evert Willemsz: een Hollands weeskind op zoek naar zichzelf, 1607-1647* (Nijmegen, 1995)
- Frijhoff, Willem *Slachtoffer, makelaar of medeplichtige?: hoe het publiek de historicus in de tang krijgt als hij een boek heeft geschreven* (Gent, 2009) [over Evert Willemsz Bogardus]
- Frijhoff, Willem *Evert Willemsz, een zeventiende-eeuws weeskind op zoek naar zichzelf*, ISBN 978 94 6004 116 7 (Nijmegen, 2012). Dit boek is een bewerkte, geactualiseerde en aangevulde heruitgave van het boek uit 1995, met name het deel over Everts jeugd.
- Gravendaal, C.J.W. "Een wonder te Woerden?" in *Heemtijdinghen*, jg 7 (1971), nr 2, pp. 13-15
- Frijhoff, Willem "Woerdens Wonderkind: Evert Willemsz Bogaert alias dominee Bogardus (1607-1647), een vergeten held?" in *Heemtijdinghen*, jg 46 (2010) nummer 4, pagina 105-119
- Gunst, J.W. *Johannes Pistorius Woerdensis* (Hilversum, 1925) [over Jan de Bakker]
- Rijkaart, C.M. *Rapende stijgen: een overzicht van de makers, uitgevers en verkopers van boek en courant in Woerden* [manuscript], (Woerden, z.j.)

Rechten

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van de tekst is toegestaan onder vermelding van "Bron: Het Verhaal van Woerden".